

Dünya Ticaret Örgütü Reformları ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Tarımsal İhracatlarına Etkisi*

Sinan ÇİFTÇİ¹, Cemal ATICI²

*Bu çalışma yüksek lisans öğrencisi Sinan ÇİFTÇİ'nin tez çalışmasının bir bölümünden hazırlanmıştır.

¹Demirci Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Manisa

²Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, 09100 Aydın

Makale Künyesi

*Araştırma Makalesi /
Research Article*

*Sorumlu Yazar /
Corresponding Author*
Cemal ATICI
catici@adu.edu.tr

Geliş Tarihi / Received:
24.01.2018
Kabul Tarihi / Accepted:
26.06.2018

Tarım Ekonomisi Dergisi
Cilt:24 Sayı:1 Sayfa:11-20
Turkish Journal of
Agricultural Economics
Volume: 24 Issue: 1 Page: 11-20

DOI 10.24181/tarekoder.449953

Özet

Küreselleşme kapsamında ticaret akışında meydana gelen değişimler tüm ülke grupları için benzer etkilere neden olmamaktadır. DTÖ görüşmeleri ve yapılan reformlar ticaretin serbestleştirilmesine ve düzenlenmesine yönelik çabalar olsa da özellikle gelişmekte olan ülkelerin teknik ve kapasite eksiklikleri istenilen sonuca ulaşmada sorunlara yol açmaktadır. Bu çalışmada DTÖ reformları sürecinde tarımsal ve toplam ihracattaki değişimler 1998-2015 yılları arasında faklı gelir grubundaki ülkeler için analiz edilmiştir. Sonuçlar küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelerin tarımsal ticaretten aldıkları payın artmasına rağmen gelişmiş ülkelerin toplam ticaretteki payının oldukça yükseldiğini ve değer açısından aradaki makasın giderek açıldığını ortaya koymaktadır. Bulgular gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaretinden beklenen yararı sağlamaları için ticareti yönlendiren görüşmelere daha aktif katılımlarının gerekliliğini ve ticareti kolaylaştıracak teknik ve kapasite desteğine ihtiyacı vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: DTÖ, Tarımsal İhracat, Gelişmekte Olan Ülkeler

World Trade Organization Reforms and Their Impacts on the Agricultural Exports of the Developing Countries

Abstract

Increase in trade flow in line with the globalization does not lead to same consequences for the whole country groups. Although the WTO and subsequent reforms aim to liberalize and organize trade, these efforts do not lead to intended results especially for the developing countries caused by technical and capacity development related issues. This study analyzes the changes in agricultural and total exports for the period 1998-2015 for country groups classified by income levels. The results indicate that although the share of developing countries in agricultural exports increased, in terms of total exports developed countries improved their shares substantially, and the gap in terms of value is widening. The findings underline the necessity of more active participation by developing countries in the trade negotiations and technical and capacity support for trade facilitation.

Key words: WTO, Agricultural Export, Developing Countries

1.GİRİŞ

Etkisini 1990'lı yıllardan itibaren gösteren küreselleşme ülkelerin dış ticaretlerinin büyük oranda artmasına neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin tarımsal dış ticaretlerini geliştirmeleri, dış ticaret dengesinin düzeltilmesi ve ödemeler dengesi sorunlarının giderilmesi açısından önem taşımaktadır. Küreselleşme ile birlikte uluslararası ticarete meydana gelen rekabet ülkelerin ticaretlerini düzenleyici bir kuruluş ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kurulmasıyla birçok sektörde olduğu gibi tarım alanında da iç destekler, ihracat sübvansiyonları ve pazara giriş konularında önemli taahhütleri içeren Tarım Anlaşması hayata geçirilmiştir.

DTÖ Tarım Anlaşması sonrası düzenli olarak gerçekleştirilen bakanlar düzeyindeki konferanslarla ilgili anlaşmaların kontrolü ve yeni düzenlemeler gündeme gelmiş ve bir kısmı uzlaşmayla sonuçlanmıştır. İlgili düzenlemelerin gelişmekte olan ülke tarımına etkileri ise tartışmalıdır. Nairobi'deki anlaşma sonrasında ticaret, rekabet politikaları, standartlar gibi konuların gelişmekte olan ülkeler üzerinde olumsuz etkileri olabileceği belirtilmiştir (Banga, 2016). Benzer eleştiriler sorun çözme mekanizmalarının gelişmekte olan ülkelerin aleyhine olduğu yönünde de yapılmıştır (Wilkinson et al., 2016). DTÖ ticaret liberalizasyonu gelişmekte olan ülke tarımını açısından incelenmiş ve bu ülkelerin kazanç sağlamalarının tarife ve iç destek oranları arasındaki dengeli bulmalarına bağlı olduğu belirtilmiştir (Tamini et al., 2015). Ticaret reformlarının kırsal kesimde gelir durumu düşük grupların üzerine olan etkisinin kısa dönemde çok iyi gözlemlenmediği ve etkilerinin tam olarak belirlenmesinin oldukça güç olduğu hakkında görüşler ortaya konmuştur (Verma et al., 2011). DTÖ'nün kurulmasından buyana geçen sürede özellikle gelişmekte olan ülkelerin bu düzenlemelerden nasıl etkilendiğini belirlemek, bu ülkelerin ilgili anlaşmaların etkisini analiz etmede ve ileride yapılacak olan reform veya düzenlemelerde alacakları pozisyonların belirlenmesinde oldukça önemli olacaktır.

Gelişmekte olan ülkeler homojen değildir ve küresel ticareti düzenleyen anlaşmalarından farklı şekilde etkilenmektedirler.

Bu çalışma küreselleşme sürecinde ve DTÖ reformları bağlamında gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarının değişimini analiz etmektedir. Çalışmanın ana materyalini konu ile ilgili ulusal ve uluslararası veri tabanlarından elde edilen ikincil veriler oluşturmaktadır. Ülkelerin ticaret akışları UN Comtrade (2017) veri tabanından 1998-2015 yılları arasındaki verilerden Geniş Ekonomik Gruplar (BEC) sınıflandırma sistemine göre sağlanmıştır. Bu çalışmada tarımsal ürünler işlenmemiş, işlenmiş ve toplam gıda ürünleri olarak seçilmiştir. Ülkelerin gelişmişlik sınıflandırması Dünya Bankası sınıflandırması esas alınarak (WB, 2017a) yapılmış ve ülkeler yüksek gelir (12476 \$ ve üzeri), üst orta gelir (4036 \$-12475 \$), alt orta gelir (1026 \$-4035 \$) ve düşük gelir grupları (1025 \$ ve altı) olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Bu şekilde gelişmekte olan ülkelerin heterojen yapıları dikkate alınmıştır. Çalışma tarımsal ve toplam ihracat değerlerini yıllar itibarıyla grafiklerle analiz ederek politika dizaynına yönelik çıkarımlarda bulunmaktadır. Çalışmanın ilk kısmında DTÖ reformları tarım ticareti bağlamında incelenmiş, ikinci kısmında ilgili reformların gelişmekte olan ülkelerin tarımsal ve toplam ihracat değerlerine etkileri analiz edilmiş ve gıda standartlarının etkisi tartışılmıştır. Sonuç ve öneriler kısmında ise bulgular ışığında ilgili öneriler belirtilmiştir.

2.DTÖ REFORMLARI

DTÖ'nün 1995 yılında kurulması ve Tarım Anlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra düzenli olarak yapılan bakanlar konferansıyla anlaşmaya ilişkin birçok konuda güncellemeler yapılmaya çalışılmıştır. Bu düzenlemeler Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. DTÖ Reformları, 1996-2015

<i>Konferanslar</i>	<i>Konular/Sonuçlar</i>
Singapur (1996)	-Uruguay Round Anlaşmasının, DTÖ Tarım Komitesi tarafından izlenmesi, -Düzenli verilmesi gereken taahhüt bildirimlerinin değerlendirilmesi, -Finansal hizmetlerin liberalizasyonu konusunda iş birliği, -Az gelişmiş ülkelerin sisteme aktif katılımları konusunda görüş birliği nin sağlanması.
Cenevre (1998)	-Bilgi Teknolojileri Anlaşması (ITA) uygulanması, -Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin sisteme entegrasyonu, Ticaret ve Kalkınma Komitesinin işlevinin artırılması.
Seattle (1999)	-Ticarette yeni liberalizasyon konusunun gündeme gelmesi, -Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemleri (SPS), Ticarette Teknik Engeller (TBT), Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması (DSM), Devlet Alımları (Government Procurement), Entelektüel Mülkiyet Hakları (TRIPS) konularında izleme ve değerlendirme, -Tarımda verilen iç ve dış desteklerin azaltılması taahhütlerinin değerlendirilmesi.
Doha (2001)	-Gelişmekte olan ülkelerin ihracat sübvansiyonlarının kaldırılması isteği, -Gelişmekte olan ülkelere TRIPS anlaşmasını uygulamalarında kamu sağlığı açısından esneklik tanınması kararı, -Ticaretin Kolaylaştırılması konularının gündeme getirilmesi, -Çevresel Ürünler uygulanan korumacılığın kaldırılması konusunda uzlaşma, -Gelişmekte olan ülkeler için Ticaret Borç ve Finans Komitesi kurulması, -Az gelişmiş ülkelere yönelik korumacılığın daha da azaltılması ve teknik destek konusunda uzlaşmaya varılması, -Gelişmekte olan ülkelere uygulanan Özel ve Farklı Yaklaşım şartlarının daha belirgin hale getirilmesi.
Cancun (2003)	-Doha kararlarının uygulamalarının gözden geçirilmesi , -Özellikle Afrika bölgesindeki ülkelerin gelişmiş ülkelerin pamuğa yapmış oldukları desteği ve sübvansiyonları azaltmaları talebi, -Singapur konuları konusunda uzlaşma sağlanamaması.
Hong Kong (2005)	-Toplu Destek Ölçüsü (AMS) konusunda bant uygulamasına geçiş ile üst, orta ve alt grupların oluşturulması. Gelişmekte olan ülkelerin alt grupta yer alması. -2013 yılına kadar tüm ihracat sübvansiyonlarının kaldırılması konusunda uzlaşma, -2006 yılına kadar gelişmiş ülkelerin pamukta ihracat sübvansiyonlarının kaldırılması taahhüdü, -Ticaretin Kolaylaştırılması konusunda gelişmelerin izlenmesi.
Cenevre (2009)	-Gelişmekte olan ülkeler için kapasite gelişimi, ticaret yardımı, -Az gelişmiş ülkelerin pazara gümrüksüz erişim isteklerinin görüşülmesi.
Cenevre (2011)	-Doha Kalkınma Gündemi konularının görüşülmesi.
Bali (2013)	-Bali Paketi anlaşmasının oluşturulması, -Gelişmekte olan ülkelere gıda güvenliği konularında esneklik sağlanması, -Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasının son hali revize edilerek uzlaşma sağlanması, -En Az Gelişmiş Ülkelerin kalkınmalarına yönelik taahhütsüz ve tarifersiz pazara giriş olanağı verilmesi, -Kırsal kalkınmanın iç destek indirimlerinden muaf tutulması.
Nairobi (2015)	-Gelişmekte olan ülkelere Hong Kong'da görüşülen Özel Kalkınma Mekanizması (SSM) kullanma hakkı verilmesi konusunda uzlaşma, -Gelişmiş ülkelerin ihracat sübvansiyonlarını önceden verilen taahhütler gereği sübvansiyonları hemen, gelişmekte olan ülkelerin ise 2018'e kadar kaldırılmaları konusunda uzlaşma, -Pamukta EAGÜ'lere uygulanan tarifelerin kaldırılması, -Bilgi ve iletişim teknolojilerinde gümrük vergilerinin 2016 yılından itibaren 2024'e kadar aşamalı olarak kaldırılması kararı.

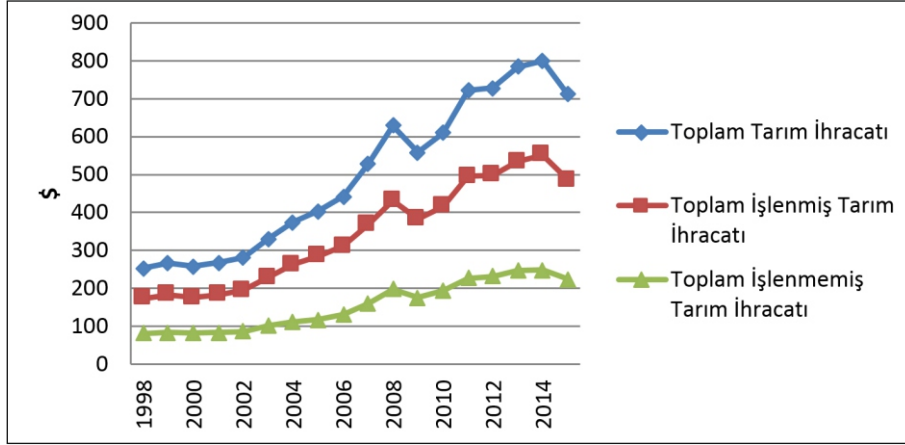
Kaynak: WTO, 2017a.

Görüldüğü üzere ilgili toplantılarda birçok konu gündeme gelmesine rağmen sadece bazı konularda uzlaşma sağlanabilmiştir. Bali görüşmeleriyle başlayan Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasının 2017'de imzalanarak yürürlüğe girmesiyle birlikte, ticaret maliyetlerin ortalama % 14.3 oranında azalması, 2015-2030 yılları arasında dünya ihracatının yılda % 2,7 ve gayrisafi yurtiçi hasılanın da % 0.5 oranında artması beklenmektedir (GTB, 2017).

3.DTÖ REFORMLARININ GELİŞMEKTE OLAN ÜLKE TARIMINA ETKİLERİ

3.1.Ticaret

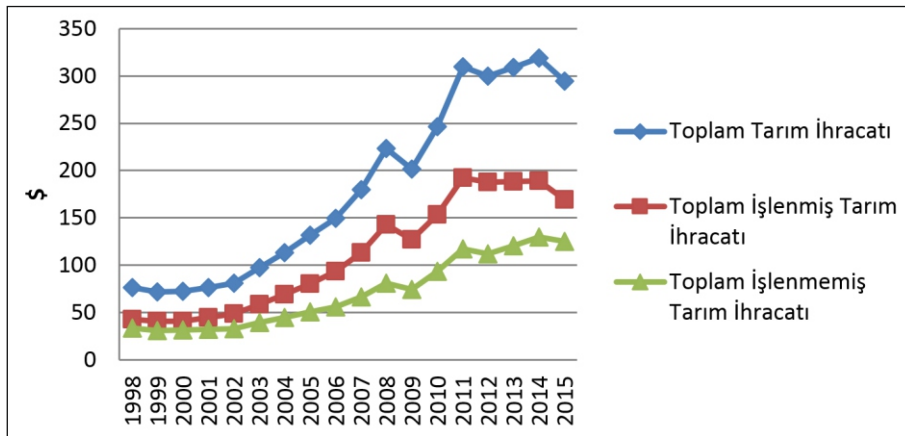
Dünya ticaretinin gelişmesini olumsuz yönde etkileyen tüm engellerin ortadan kaldırılarak dünya ticaretinin serbestleşmesini öngören DTÖ'nün çalışmaları birçok sektörü içine alacak şekilde genişleyerek devam etmektedir. DTÖ'nün dünya ticaretine olan etkileri ülke grupları göz önüne alınarak özellikle tarımsal ve toplam ihracat yönünden incelendiğinde yıllar içerisinde önemli gelişmeler yaşandığı görülebilmektedir. Yüksek Gelirli Ülkelerde yıllar itibariyle tarımsal ticaretteki gelişmeler Şekil 1'de görülmektedir. 1998 yılında yaklaşık 80 milyar dolar olan işlenmemiş tarımsal ihracat 2015 yılına gelindiğinde 224 milyar dolara çıkmıştır. İşlenmiş tarımsal ihracat yaklaşık 173 milyar dolardan 2015 yılında yaklaşık 486 milyar dolara yükselmiştir. Toplam tarım ticareti ise yine aynı dönemde yaklaşık toplam 254 milyar dolardan 2015 yılında 710 milyar dolara yükselmiştir.

Kaynak: UN Comtrade, 2017'den derlenmiştir.

Şekil 1. Yüksek Gelirli Ülkelerde Tarımsal İhracat, 1998-2015 (Milyar \$)

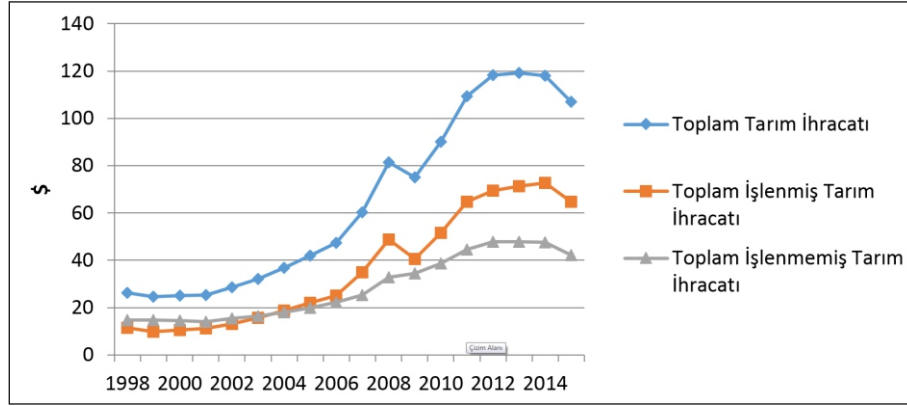
Şekil 2'de Üst Orta Gelirli Ülkelerin toplam tarımsal ticaretteki gelişmeleri verilmektedir. 1998 yılında 33 milyar dolar olan işlenmemiş tarımsal ihracat 2015 yılında 125 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. İşlenmiş tarım ürünleri ihracatı 42 milyar dolardan 2015 yılında 169 milyar dolara yükselmiştir. Aynı dönemde 76 milyar düzeyinde olan toplam tarımsal ihracat 2015 yılına gelindiğinde 294 milyar dolara çıkmıştır.

Kaynak: UN Comtrade, 2017'den derlenmiştir.

Şekil 2. Üst Orta Gelirli Ülkelerde Tarımsal İhracat, 1998-2015 (Milyar \$)

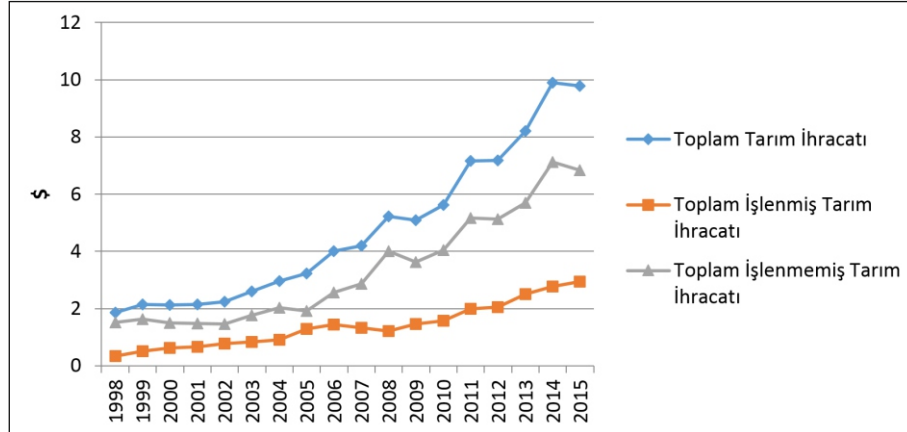
Alt Orta Gelirli Ülkelerin tarımsal ticaret verileri Şekil 3'te görülmektedir. 1998 yılında 14 milyar dolar olan Alt Orta Gelirli Ülkelerin toplam işlenmemiş tarımsal ihracatı 2015 yılında 42 milyar dolar olmuştur. İşlenmiş tarımsal ihracat yaklaşık 11 milyar dolar seviyelerinden 2015 yılında 65 milyar dolara yükselmiştir. Toplam tarımsal ihracat ise ilgili dönemde 26 milyar dolardan yaklaşık 107 milyar dolara çıkmıştır.

Kaynak: UN Comtrade, 2017'den derlenmiştir.

Şekil 3. Alt Orta Gelirli Ülkelerde Tarımsal İhracat, 1998-2015 (Milyar \$)

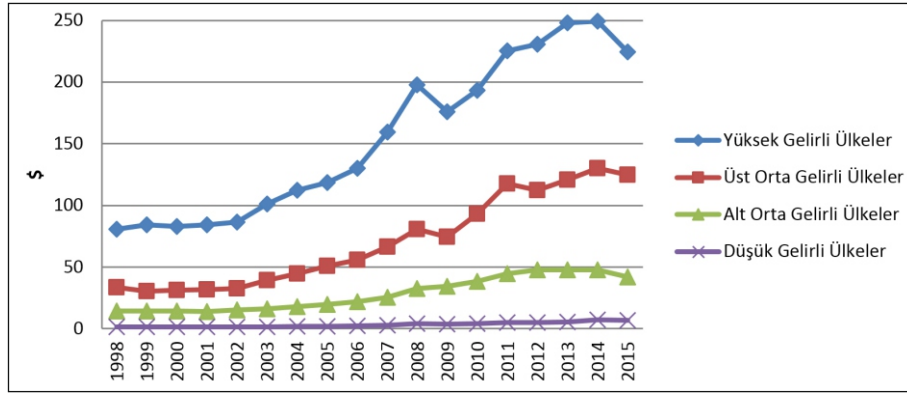
Düşük Gelirli Ülkelerin tarımsal ticaret verileri Şekil 4'de görülmekte olup 1998 yılında 1,5 milyar dolar düzeyinde olan işlenmemiş tarım ürünleri ihracatı 2015 yılında 7 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır. İşlenmiş tarım ürünleri ihracat değerleri yıllar itibariyle incelendiğinde ise 1998 yılında 338 milyon dolar olan işlenmiş tarımsal ürünler ihracatı 2015 yılına gelindiğinde 3 milyar dolara yükselmiştir. Toplam tarımsal ihracat ise aynı dönemde 1,8 milyar dolardan 10 milyar dolara yükselmiştir. Burada dikkat çeken nokta sadece bu gruptaki ülkelerin işlenmemiş ürün ihracatlarının işlenmiş olanlardan fazla olmasıdır ki bu durum ülkelerin katma değerli ihracat açısından dezavantajlı olduğunu göstergesidir.

Kaynak: UN Comtrade, 2017'den derlenmiştir.

Şekil 4. Düşük Gelirli Ülkelerde Tarımsal İhracat, 1998-2015 (Milyar \$)

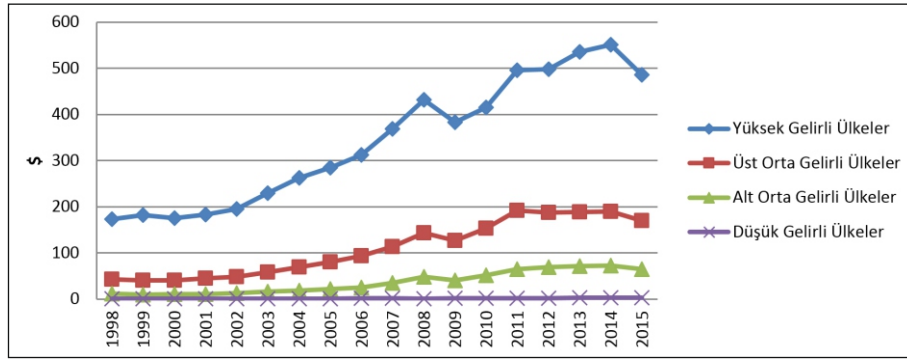
Toplam işlenmemiş tarım ürünleri ihracatı ülke gruplarına göre yıllar itibariyle Şekil 5'de sunulmuştur. 1998 yılında 81 milyar dolar olan Yüksek Gelirli Ülkelerin tarımsal ihracatı 2015 yılında 224 milyar dolar olmuştur. Üst Orta Gelirli Ülkelerin 1998 yılında toplam işlenmemiş tarımsal ürün ihracatı 30 milyar dolar seviyelerindeyken 2015 yılında bu rakam 125 milyar dolara yükselmiştir. Alt Orta Gelirli Ülkelerin toplam işlenmemiş tarımsal ürün ihracatı ilgili dönemde 14 milyar dolardan 42 milyar dolara çıkmıştır. Düşük Gelirli Ülkelerin toplam işlenmemiş tarım ürünleri ihracatı ise aynı dönemde 1,5 milyar dolar seviyelerinden yaklaşık 7 milyar dolara yükselmiştir.

Kaynak: UN Comtrade, 2017'den derlenmiştir.

Şekil 5. Toplam İşlenmemiş Tarım Ürünleri İhracatı, 1998-2015 (Milyar \$)

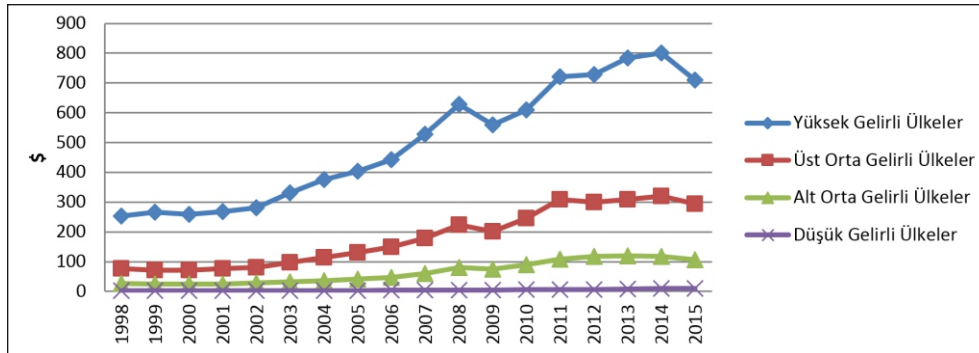
Şekil 6'da toplam işlenmiş tarım ürünleri ihracatı verileri görülmektedir. 1998 yılında 173 milyar dolar olan Yüksek Gelirli Ülkelerin işlenmiş tarım ürünleri ihracatı 2015 yılında 486 milyar dolara yükselmiştir. Üst Orta Gelirli Ülkelerin ihracatı aynı dönemde 42 milyar dolardan 169 milyar dolara çıkmıştır. Alt Orta Gelirli Ülkelerin ihracat rakamlarına bakıldığında ise 1998 yılında 7 milyar dolar olan işlenmiş tarım ürünleri ihracatı 2015 yılında 65 milyar dolar olmuştur. Düşük Gelirli Ülkelerin toplam işlenmiş tarım ürünleri ihracatı ilgili dönemde 338 milyon dolar seviyelerinden yaklaşık 3 milyar dolara yükselmiştir.

Kaynak: UN Comtrade, 2017'den derlenmiştir.

Şekil 6. Toplam İşlenmiş Tarım Ürünleri İhracatı, 1998-2015 (Milyar \$)

Ülke gruplarının yıllar itibariyle toplam tarımsal ihracat verileri Şekil 7'de yer almaktadır. Buna göre Yüksek Gelirli Ülkelerin toplam tarımsal ihracatı 1998 yılında 254 milyar dolar iken 2015 yılında 710 milyar dolar olmuştur. Üst Orta Gelirli Ülkelerin verilerine bakıldığında 1998 yılında 76 milyar dolar olan toplam tarımsal ihracat 2015 yılında 294 milyar dolara çıkmıştır. 1998 yılında 18 milyar dolar olan Alt Orta Gelirli Ülkelerin toplam tarımsal ihracatı 2015 yılında 107 milyar dolara yükselmiştir. Düşük Gelirli Ülkelerin toplam tarımsal ihracatı ise 1998 yılında 1,8 milyar dolardan 2015 yılına gelindiğinde yaklaşık 10 milyar dolar seviyesine çıkmıştır.

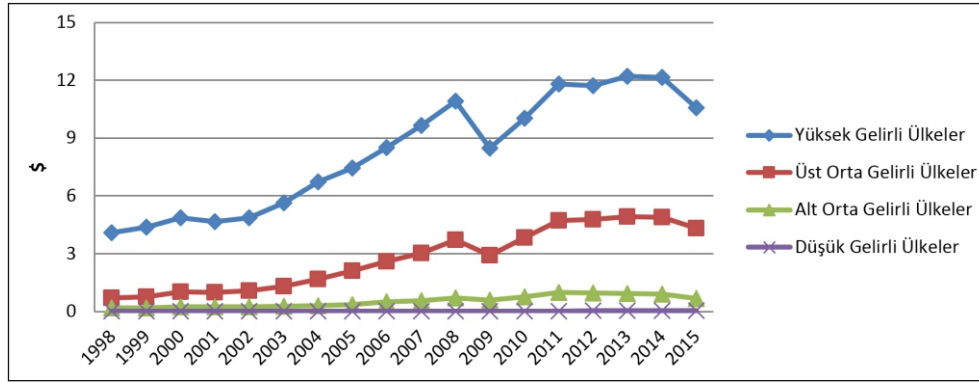

Kaynak: UN Comtrade, 2017'den derlenmiştir.

Şekil 7. Toplam Tarımsal İhracat, 1998-2015 (Milyar \$)

Aslında bu süreçte yüksek gelirli ülkeler tarımsal ihracatlarını 2,79 kat artırırken, üst orta gelirli ülkeler 3,86 kat, alt orta gelirli ülkeler ise 4,07 kat, düşük gelirli ülkeler ise 5,38 kat artırmışlardır. Yani artış oranı düşük gelirli ülkelerde en yüksektir. Ancak ihraç edilen ürünler düşük katma değerli olduğundan, toplam değer açısından yüksek ve düşük gelir grubu arasında 73 kat civarında bir fark bulunmaktadır. Bu durum düşük gelirli ülkelerin diğer ülkelere göre ticaret hadleri ve ekonomik gelişmişlik açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Toplam ihracattaki gelişmeler yıllar itibariyle Şekil 8'de görülmektedir. Buna göre 1998 yılında 4 trilyon dolar olan Yüksek Gelirli Ülkelerin toplam ihracatı 2015 yılında 10,6 trilyon dolara yükselmiştir. Üst Orta Gelirli Ülkelerin 1998 yılındaki toplam ihracatları 710 milyar dolar düzeyinde iken 2015 yılında bu rakam 4,3 trilyon dolara çıkmıştır. Alt Orta Gelirli Ülkelerin toplam ihracat değerleri 1998 yılında 180 milyar dolardan 2015 yılında 679 milyar dolara yükselmiştir. Düşük Gelirli Ülkelerin aynı dönemde toplam ihracatları 5,7 milyar dolardan 32,9 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır. Oransal artış itibariyle bakıldığında, yüksek gelir grubundaki ülkeler toplam ihracatlarını ilgili dönemde yaklaşık 2,65 kat artırırken, bu artış üst orta gelir grubunda yaklaşık 6 kat, alt orta gelirli ülkelerde sadece 3,77 kat, düşük gelirli ülkelerde ise 5,5 kat olarak gerçekleşmiştir. Yani alt orta ve düşük gelir gruplarındaki artış en fazla olmasına rağmen değer olarak aradaki makas oldukça açılmıştır.

Kaynak: UN Comtrade, 2017'den derlenmiştir.

Şekil 8. Toplam İhracat, 1998-2015 (Trilyon \$)

Ülke gruplarındaki ilgili dönemde tarımsal ve toplam ihracattaki büyüme oranları trend yöntemiyle belirlenmiş olup Çizelge 2'de sunulmuştur. Buna göre hem tarım sektöründe hem de toplam ihracatta büyüme oranları benzerlik göstermekle beraber üst orta gelir grubunda büyüme oranı toplam ihracatta daha fazladır (% 12,5). Ancak yüksek gelir grubunun ihracat değerleri çok yüksek olduğundan bu büyüme hızları aradaki makasın kapanmasını zorlaştırmaktadır.

Çizelge 2. Ülke Gruplarına Göre Tarımsal ve Toplam İhracatta Büyüme Oranları, %, 1998-2015

Ülke Grupları	Tarım	Toplam
Yüksek Gelirli Ülkeler	7.8	7
Üst Orta Gelirli Ülkeler	10	12.5
Alt Orta Gelirli Ülkeler	11	10
Düşük Gelirli Ülkeler	10	11

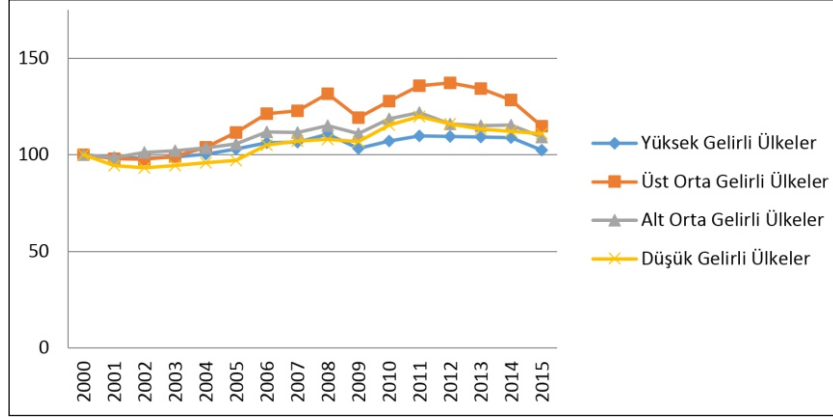
Bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi için ülke gruplarının tarımsal ve toplam ihracat değerlerindeki payları 1998 ve 2015 itibariyle Çizelge 3'de sunulmuştur. Buna göre yüksek gelir grubundaki ülkelerin dünyadaki payı 2015 yılında baz yılına göre % 71'den % 63'e inerken, diğer gelir grubundakilerin ise artmıştır. Ancak bu artış düşük gelir grubunda oransal artış olarak yüksek görünmesine rağmen dünya tarımsal ihracatındaki pozisyonlarında önemli bir değişikliğe yol açmamıştır ve bu ülkelerin payları hala % 1'den azdır. Toplam ihracata baktığımızda ise yüksek gelir grubundaki ülkelerin payları 1998'de % 68 civarındayken bu oran 2015'de oldukça artarak % 85 civarına yükselmiştir. Diğer bütün ülke gruplarının payı ise oldukça azalmıştır. Özellikle alt orta gelir grubundaki ülkelerin dünya toplam ihracatındaki payı 17 yıl içerisinde %1'in altına düşmüştür.

Çizelge 3. Ülke Gruplarının Dünya Tarımsal ve Toplam İhracat Değerlerindeki Payları, 1998-2015

Ülke Grupları	Dünya Tarımsal İhracattaki Pay, %		Dünya Toplam İhracattaki Pay, %	
	1998	2015	1998	2015
Yüksek Gelirli Ülkeler	71	63,4	67,7	84,9
Üst Orta Gelirli Ülkeler	21,2	26,2	27,7	14,8
Alt Orta Gelirli Ülkeler	7,2	9,5	4,3	0,2
Düşük Gelirli Ülkeler	0,5	0,9	0,20	0,1

Kaynak: UN Comtrade, 2017'den derlenmiştir.

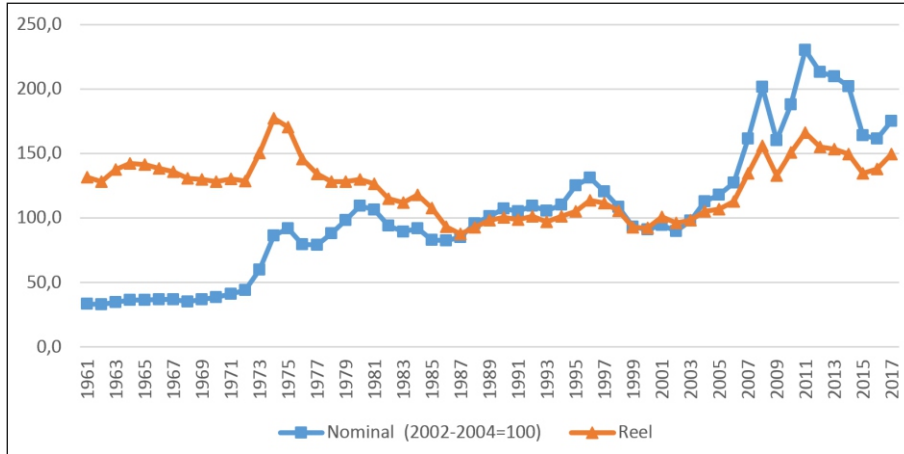
Şekil 9'da 2000-2015 yılları arasındaki ülke gruplarına ait ticaret hadleri ortalamaları yer almaktadır. Buna göre 2004 yılına kadar olan ticaret hadlerinin baz yılı olan 2000 yılının altında olduğu görülmektedir. 2004 yılından sonra ise ticaret hadleri tüm ülke grupları için yükselmeye başlamış olup bu artış üst orta gelir grubunda en yüksek olmuştur.

Kaynak: WB, 2017b'den derlenmiştir.

Şekil 9. Ticaret Hadleri, 2000-2015

Ticaret hadlerinin özellikle düşük ve orta gelir grubundaki yükselişin kaynağının bulabilmek için küresel Gıda Fiyatları Endeksi (FAO, 2017) incelenebilir (Şekil 10). Buna göre dünya gıda fiyatları 1980'li yıllardan başlayarak düşüşe geçmiştir. Bunun nedeni tarımda teknoloji kullanımının artması ve sonuçta yüksek verim sonucu gıda fiyatlarının düşüşü ile açıklanabilir. Küreselleşmenin başlangıcı olarak kabul edebileceğimiz 1990'lı yıllardan itibaren ise artan gelir, nüfus artışı ve talepte gözlemlenen artış dünya gıda fiyatlarında yeniden bir yükselişe neden olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin toplam ihracatlarında tarımsal ürünlerin önemli yer tutması ve petrol fiyatlarında gözlenen düşüş ticaret hadlerinin gelişmekte olan ülke grupları lehine değişmesiyle açıklanabilir. Ancak hatırlanması gereken nokta bu düzelmenin baz yılına göre olması ve ticarete konu olan ürünlerin katma değerinden kaynaklanan fiyat farkını dolayısıyla toplam ihracat değer artışını içermemesidir.

Kaynak: FAO, 2017.

Şekil 10. FAO Gıda Fiyatları Endeksi, 1961-2017

Bilindiği üzere Singer-Prebisch tezi tarım ürünleri fiyatlarının sanayi ürünleri fiyatlarından daha yavaş artacağı ve uzun vadede ticaret hadlerinin birincil ürünleri ihraç eden gelişmekte olan ülkeler aleyhine gelişerek aşağı yönlü bir trend izleyeceği argümanını işlemektedir (Singer, 1950; Prebisch, 1950). Bu da sonuçta ekonomik gelişmeyi olumsuz etkileyecektir. Aslında artan nüfus ve tarımsal alanların azalması birincil ürün fiyatlarına yukarı yönlü etki etmesine rağmen gelişmiş ülkelerdeki sanayi ürünleri fiyatlarındaki azalmayı engelleyici teknelci yapı ve sürekli teknolojik gelişmeler bu eğilimin gelişmiş ülkeler lehine gelişmesine yol açabilmektedir. Ancak bu argümanın geçerliliği tartışmalıdır. İlgili ticaret hadlerindeki son dönemdeki duruma bakıldığında sonuçlar bu tezi doğrulamamakla beraber uzun dönemdeki etkiler açısından yorum yapmak için oldukça uzun süreli verilerin incelenmesi gereklidir.

3.2. Gıda Güvenliği Standartları ve Ticaret

Gıda güvenliği standartları ticaret üzerinde genel olarak üç çeşit etkide bulunmaktadır. Ticareti engelleyici, nötr ve katalizör etkisi (Atıcı, 2013). Ticareti engelleyici etki standartlar ve sınırlamaların ticareti azaltmasıyla ortaya çıkmaktadır. Nötr etki daha çok gelişmiş ülkelerin yeni standartlara hızlı adapte olması ve böylece ticaret hacminde önemli bir değişimin olmaması durumudur. Katalizör etki ise ihracatçı ülkelerin yatırım, ölçek etkisi, AR-GE vb. araçlarla standartlara uyum sağlamasını ve bu şekilde pazar hacimlerini genişletmesini belirtir. Bu konuda direkt olarak bir veri olmadığından bu konularda yapılan çalışmalar yol gösterici olacaktır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki gelişmekte olan ülkeler teknik altyapılarının yetersizliği nedeniyle sadece yüksek gıda güvenliği standartlarına uyum sağlamada zorluk çekmeyip aynı zamanda kendi tüketicilerinin sağlığını koruma amacıyla standartlarını geliştirme ve uygulama konusunda da zorluk çekmektedirler. Bu konuda yapılan çeşitli çalışmalar farklı sonuçlara ulaşmışlardır: Gebreesyesus (2015) Etiyopya'daki çiçek üreticileri üzerinde yapmış olduğu bir anket çalışmasında büyük ölçekli ve yabancı firmaların standartları kabul etmede etkili olduğunu belirlemiştir. Ferro et al. (2015) standart kısıtlama indeksi oluşturarak 61 ithalatçı ülkenin pestisitler için uyguladığı maksimum rezidü limiti (MRL) sınırlarının tarımsal ihracat etkisini ekonometrik olarak incelemişler ve standartların başlangıçta sadece sabit masrafları artırdığını, adaptasyon süreci sonunda ise ihracat üzerinde olumsuz bir etkide bulunmadığını belirlenmişlerdir. Ancak gelişmekte olan ülkelerin bu standartlardan daha olumsuz etkilendiği de belirtilmiştir. Shephard and Wilson (2013) çekim modeli kullandıkları çalışmalarında AB'nin uyguladığı gönüllü standartların gelişmekte olan ülke ticaretini kısıtladığını ancak ISO eşdeğeri standartların ise kısıtlayıcı etkisinin daha az olduğunu bulmuşlardır. Jongwanich (2009) ise yapmış olduğu bir çalışmada SPS standartlarının gelişmekte olan ülkelerin işlenmiş tarımsal ürün ticaretini kısıtladığını belirterek bunun nedenini bu tür standartların diğer kısıtlamalara göre daha az şeffaf olmasına bağlamıştır. Anders (2009) ABD'de 1997 yılında uygulamaya başlanan HACCP standartlarının etkisini panel veri kullanarak incelemiş ve bu standartların gelişmiş ülkelerin balıkçılık ürünü ihracatını olumlu geliştirmekte olan ülkelere ise ihracatını negatif yönde etkilediğini bulmuş ve standartların katalizör olarak ticareti geliştirme yönündeki savların doğru olmadığını belirtmiştir. Otsuki et al., (2001) AB'nin harmonize edilmiş aflatoksin standartlarının gelişmekte olan ülkelerin tarımsal ihracatına etkilerini 1989-1998 arasında ekonometrik olarak incelemişler ve bu standartların Afrika ülkelerinin AB'ye olan tahıl ve kuru meyve ihracatını engelleyeceğini belirtmişlerdir. Görüldüğü üzere çalışmaların birçoğu gıda güvenliği standartlarının özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihracatında bazı pozitif etkilerinin olmasına rağmen genelde engelleyici bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda standartların gelişmekte olan ülke tarımlarına zarar vermemesi için uluslararası iş birliği ve kapasite gelişimine yönelik yardımların önemli olduğu açıktır. Öte yandan gümrükleme ve idari prosedürler geliştirmekte olan ülkelerin en çok karşılaştığı tarife dışı engeller olarak karşımıza çıkmaktadır (OECD, 2005). WTO görüşmelerinde 2013 Bali Anlaşmasıyla imzalanan ve 2017 yılında Kenya'daki görüşmelerle yürürlüğe giren Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması küresel ticaretin artırılmasında önemli bir rol oynayabilir. WTO (2017b) tahminlerine göre bu anlaşma ticaret masraflarını %14 azaltıp küresel ticareti 1 trilyon USD artırabilir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma DTÖ reformlarının tarımsal ve toplam ticarete olan etkilerini ülke gelir grupları itibarıyla analiz etmiştir. 1998-2015 yılları arasında kapsayan dış ticaret verileri incelendiğinde iki noktadaki gözlem önem kazanmaktadır. Birincisi gelişmekte olan ülkelerin tarımsal ihracattaki payları incelenen dönemde artış göstermiştir. Bu durum şüphesiz gelişmekte olan ülkelerin küresel tarım ticaretine katılımları açısından olumludur. Ancak ihracat değerleri açısından bakıldığında ülke grupları arasında önemli bir makas olduğu ve bunun yıllar itibarıyla arttığı görülmektedir. Bu bulgular, gelişmekte olan ülkelerin yüksek gelir getirecek ürün ihracatı açısından oldukça geride olduğunu da bir göstergesidir. Toplam ihracat değerleri ise gelişmekte olan ülkeler açısından daha olumsuz bir durum sergilemektedir. Gelişmiş ülkelerin dünya toplam ihracatı içindeki payları artarken diğer tüm ülke gruplarında azalmıştır. Sonuçta tarımda gelişmekte olan ülkelerin ticaretin serbestleşmesinden yarar sağladıkları ve ihracatlarını artırdıkları ortaya çıkarken, gelişmiş ülkelerin ise toplam ihracat açısından en fazla yarar sağladıkları ortaya çıkmaktadır. Özellikle düşük ve alt orta gelir grubundaki ülkeler istenilen düzeyde dış ticaretten pay alamadıkları gibi gelişmiş ülkelerle aralarındaki ticaret makası da açılmaktadır. Ayrıca yüksek gelir grubundaki ülkelerin tarımsal dış ticaretlerinde işlenmiş ürünler ağırlıklı olarak yer alırken, düşük gelirli ülkelerde ise işlenmemiş ve ham madde ihracatı hala önemini korumaktadır. Bu durum az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ticarete konu olan ürünlerinin çeşitliliğinin az, katma değerinin düşük kalmasına ve ödemeler dengesi sorunlarıyla karşılaşmalarına yol açmaktadır. Ticaretten sağlanan kazançlar açısından genel bir dengesizlik olduğu ve bunun da ülkeler arasındaki gelir dağılımına negatif yönde bir etkide bulunacağı ortadadır. İlgili ticaret hadlerindeki son dönemdeki duruma bakıldığında sonuçlar Singer-Prebisch tezini doğrulamamakla beraber uzun dönemdeki etkiler açısından yorum yapmak için oldukça uzun süreli verilerin incelenmesi ve analizi gereklidir.

DTÖ tarafından uzun müzakereler neticesinde kabul edilen ve 2017 yılında yürürlüğe giren Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması gereğince dış ticarete konu olan teknik engellerin azaltılmasının önü açılmıştır. Bu sayede dış ticaretin daha hızlı ve etkin bir şekilde yapılabilmesi sağlanması amaçlanmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkeleri bekleyen daha birçok sorun bulunmaktadır. Bunların başlıcaları, tarife dışı engellerin yani gıda güvenliği standartları ve diğer bazı bürokratik işlemlerin hala etkinliğini önemli ölçüde önemini koruması ve bu ülkelerin yüksek düzeyde belirlenen önlemlere uyum sağlayacak teknik kapasitelerinin yetersiz olması gelmektedir. Ayrıca özellikle gelişmekte olan düşük gelir grubundaki ülkeler kendilerine karşı

uygulanan teknik engelleri DTÖ mekanizması içerisinde gündeme getirememektedir. Bu tür sorunların çözümüne yönelik olarak gelişmekte olan ülkelerin ürün çeşitliliği ve işlenmiş ürün ticaretine önem vermeleri, gelişmiş ülkelerin de bu ülkelere yönelik teknik ve kapasite artırımına yönelik katkılarının artırılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Anders, S.M., Caswell, J.A. 2009. *Standards as Barriers versus Standards as Catalysts: Assessing the Impact of HACCP Implementation on U.S. Seafood Imports. American Journal of Agricultural Economics. Vol. 91: 310-321.*
- Atıcı, C. 2013. *Food Safety Regulations and Export Responses of Developing Countries. The Case of Turkey's Fig and Hazelnut Exports. FAO Commodity and Trade Policy Research Paper No:39.*
- Banga, R. 2016. *New issues in multilateral trade negotiations. Economic and Political Weekly, 51 (21): 28-32.*
- FAO. 2017. *FAO Food Price Index. <http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/> (Erişim Tarihi: 25.09.2017)*
- Ferro, E., Otsuki, T., Wilson, J. 2015. *The effect of product standards on agricultural exports. Food Policy. 50:68-79.*
- Gebreessyesus, M. 2015. *Firm adoption of international standards: Evidence from the Ethiopian floriculture sector. Agricultural Economics. 46 (1):139-155.*
- Jongwanich, J. 2009. *The impact of food safety standards on processed food exports from developing countries. Food Policy. 34:447-457.*
- OECD. 2005. *Analysis of Non-Tariff Barriers of Concern to Developing Countries. OECD Trade Policy Working Paper No. 16*
- Otsuki, T., Wilson, J.S., Sewadeh, M. 2001. *Saving two in a billion: Quantifying the trade effect of European food safety standards on African exports. Food Policy. 26:4915-514.*
- Prebisch, R. 1950. *The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems. New York: United Nations.*
- Shepherd, B., Wilson, N.L.W. 2013. *Product standards and developing country agricultural exports: The case of the European Union. Food Policy, 42. 1-10.*
- Singer, H.W. 1950. *The US Foreign Investment in Underdeveloped Areas: The Distribution of Gains Between Investing and Borrowing Countries. American Economic Review. 40:473-485.*
- Tamini, L. Ghazalian, P., Gervais, J.P., Larue, B. 2012. *Trade Liberalization in Primary and Processed Agricultural Products: Should Developing Countries Favour Tariff or Domestic Support Reductions? International Economic Journal, 26(1):85-107.*
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, GTB, AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü. 2017. <http://ab.gtb.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-ticaretin-kolaylastirilmasi-anlasmasi-ic-onay-sureci-tamamlandi> (Erişim Tarihi: 12.10.2017).
- UN Comtrade, 2017. <https://comtrade.un.org> (Erişim Tarihi: 28.11.2016).
- Verma, M. Hertel, T.W., Valenzuela, E. 2011. *Are the poverty effects of trade policies invisible? World Bank Economic Review. 25 (2): 190-211.*
- WB, 2017a. *World Bank Country and Lending Groups. <http://www.worldbank.org> (Erişim Tarihi: 10.01.2017).*
- WB, 2017b. *Net Barter Terms of Trade Index. <https://data.worldbank.org/indicator/TT.PRI.MRCH.XD.WD?view=chart> (Erişim Tarihi: 04.12.2017).*
- WTO, 2017a. *Ministerial Conferences. https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/minist_e.htm (Erişim Tarihi:10.01.2017).*
- WTO, 2017b. *Trade Facilitation Agreement. https://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/tradfa_e.htm (Erişim Tarihi:21.09.2017).*

World Trade Organization Reforms and Their Impacts on the Agricultural Exports of the Developing Countries

Sinan ÇİFTÇİ, Cemal ATICI

EXTENDED SUMMARY

It is sure that globalization leads to higher trade flow in general. However, the rise in trade does not yield intended consequences for all developing countries, and agricultural trade is no exception. It is essential to know the impact of globalization on the trade flow of developing countries. Therefore, this study aims to answer this question by analyzing the total and agricultural trade data of the country groups classified by income levels for the period 1998-2015. Trade flows of the countries are obtained from the Comrade (2017) database based on the Broad Economic Categories (BEC) classification. Agricultural products are classified as primary, processed, and total. Level of development classification is based on the World Bank (2017a), and grouped as high-income, upper- middle-income, lower-middle-income, and low-income. The study analyzes the trends in trade flow values for various income groups mentioned. The first part of the study examines the WTO reforms in the context of agriculture. The second part analyzes the changes in trade flows over the specific period, and reviews related studies in terms of food safety measures. The final part discusses the possible actions based on the findings.

The findings indicate that agricultural exports of the developing countries made a progress over the period analyzed. However, when export values are examined in detail, it is observed that there is a huge and widening disparity between the developed and developing countries, underlining the insufficient high valued exports of the low-income developing countries. On the other hand, while the total exports of the high-income countries in total world trade increased over the years, the share of the all other income groups decreased. Another observation is related to the nature of the commodities exported. Although high-income developed countries export mostly processed agricultural commodities, primary agricultural exports still account for an important part of the low-income developing countries' trade values. This situation certainly leads to current account deficit and balance of payment problems. The examination of the terms of trade values does not confirm the Singer-Prebisch thesis, but in order to make a judgement long term data needs to be analyzed. The Trade Facilitation Agreement, which came into effect in 2017, aims to eliminate technical barriers on trade. However, there are still problems that developing countries to deal with such as restrictive food safety standards and insufficient technical capacity to comply with the regulations and standards specified. Developing countries should diversify their commodity portfolio and increase the share of processed commodities in their exports, and developed countries should increase their contribution towards capacity building and technical aid.